

SEZGİNİN SIRRI

Sezgisel akıl kutsal bir hediyedir, rasyonel akıl ise sadık bir hizmetkâr. Hediyeyi unutup hizmetkâra saygı duyan bir toplum yarattık.

Albert Einstein

Human mind isimli belgeselde bir itfaiye şefi Andy Kirk'ün bir binada yangın söndürmekte olan ekibini geri çağırmasının hemen ardından binanın havaya uçması sonucunda ekibinin hayatını nasıl bir önsezi ile kurtardığı inceleniyor. Kirk, "Ne olduğunu bilmiyorum size açıklayamam. Ama orada olağanüstü bir şey olacağından emindim. Aniden herkesi çıkartmam gerektiğini düşündüm." diyor. Ekibinin buna itiraz ettiğini anlatıyor. "Biz iyiydik yangın sönüyordu dediler, ben dışarı çıkmanız gerekiyordu dedim iste o anda cehennem başladı" Her insanın hayatında "Ben bunun böyle olacağını biliyordum" veya "öylesine, içime doğdu" diye düşündüğü anlar olmuştur. Bu olay incelendiğinde aslında itfaiye şefinin, beyninin farkında olmadan yaptığı değerlendirmeyi, önsezi olarak tanımladığı görülmektedir.

Aslında sezgi, beynin yerleşik kısa yollarından yararlanan hızlı ve yoğunlaştırılmış kavrama ve akıl yürütme süreci olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda farkında olmadan (bilinçsiz) gerçekleşen bir birleştirici zihinsel süreç olarak da tanımlanabilir. Esrarlı ve sihirli bir güç olmadığı gibi, karmaşık ve hızlı zihinsel işlemler gerektirir. Günümüzde psikologların getirdiği

açıklama sezginin bir “zihinsel eşleme” oyunu olduğudur. Beyin, bir durumu alır, onunla ilgili dosyaların içinde çok hızlı bir arama yapar ve anılar ile depolanmış bilgiler arasından ona en iyi benzeyen durumu bulur. Mesela bir doktor, bir bakışta, nefes darlığı şikâyetleriyle gelen solgun genç bir kadının anemiden muzdarip olabileceğini sezebilir.

Sezgiler ve içgüdüler nereden geldiğini o anda açıklayamadığımız kuvvetli ve ani yargılardır. Sezginin kaynağını bilmediğimiz bir yerden geldiğini sansak da, aslında bir yüz ifadesi, bir ses tonu, gördüğümüzün bile farkında olmadığımız bir görsel bir tutarsızlık gibi bir dış uyarının algılanması ile başlar.

San Francisco Üniversitesi'nden Prof. Dr. Maureen O'Sullivan'ın yalan söyleyenleri anlayabilen “gerçek sihirbazları” üzerinde yaptığı araştırmalarda bu kişilerin karşılındakileri çok iyi gözlemledikleri görmüştür. Bu kişilerin karşılındakilerin beden dilinin ve ses tonunun hassas değişimlerini gözlemleyebildikleri ve kimi zaman bunu taklit ederek kendilerini onların yerine koyabildiklerini belirlemiştir. Ancak bunu yaptıklarının farkında olmadan yapmaktadırlar.

Brazilian School of Business and Public Administration'dan kognitif bilimi konusunda çalışan Alexandre Linhares “Ben duygu ile sezginin birbirinden ayrılabilirliğini düşünmüyorum” diyor. Deneyimleri bilgi ve duygu olarak depoluyoruz. Yeni bir deneyim eski bir deneyimi tetiklediğinde sadece bilgiyi değil hissetmiş olduğumuz duyguyu da geri çağırıyoruz ve bu sebeple belli bir şekilde tepki vermeye meyilli oluyoruz. Linhares içgüdüyü “anında bilgi sahibi” olmaktan çok “anında bir durumu anlamak” olarak da tanımlamaktadır. Anlamak duyguyu da içermektedir. Korku, endişe, heyecan duyguları ile ilgili bilgi edinmez, hissederiz.

Sezgilerimiz bizim belirli şekillerde hareket etmemizi sağlıyor, sezgisi olmayan kişiler aslında bilişsel olarak da felç oluyorlar. Güney California Üniversitesi'nden Psikolog Antoine Bechara; beyinlerindeki hasar nedeniyle karar verirken duygusal sezgileri olmayan hastaları incelemiştir. Sadece bilinçli mantıklı süreçleri kullanarak karar vermek durumunda kalan bu hastalar ile ilgili olarak Bechara: “İki tür mısır gevreğinden hangisini seçeceklerine karar vermek için tüm verileri dâhil ederek öyle karmaşık bir analiz gerçekleştiriyorlar ki, bu saatler sürebiliyor” diyor.

Ancak Myers yaptığı çalışmalar sonucunda sezginin yanıltıcı olabileceğini belirtmiştir. Örneğin, insanlar sezgisel olarak, 0,1 cm kalınlığa sahip bir kağıdın 100 kez katlanmış halinin ne kadar kalın olacağını doğru değerlendiremiyorlar. 100 kere katlandığında kalınlık 10^{27} km oluyor ki bu da kabaca dünyadan güneşe olan mesafenin 10^{15} katına eşit oluyor.

Rehberlik eden sezgilerin yokluğunda sonu gelmeyen bilişsel süreçlerin verimsiz olmasına rağmen, bazı kişiler fazlasıyla sezgisel kararlar verebiliyorlar. Sezgi, iyi bir problem çözme ve karar verme sürecindeki ilk adım olarak kullanılır. Kişi belirli bir konuda ne kadar fazla deneyime sahipse, sezgiler o kadar zengin bir kaynaktan elde edilir ve o derece güvenilir olurlar. Ancak uzmanlık alanımızda bile, bu önsezileri bilinçli olarak değerlendirmek önemlidir. Bazen beynimiz yanlış veya yanlı bir deneyime takılıp bizi yanıltabilir.

Lieberman'ın gerçekleştirdiği bir deneyde deneklerin beyni taranırken onlardan, futbol ve tiyatro gibi yüksek veya düşük tecrübeye sahip oldukları bir alandan karar vermeleri isteniyor. Yüksek tecrübeye sahip oldukları durumlarda daha sezgisel bir yaklaşım gözlemlenirken, beynin ventromedial prefrontal korteks, bazal gangliya, ve amigdala bölgelerinde aktivasyon oluşuyor. Düşük tecrübeye sahip oldukları durumlarda lateral

prefrontal korteks, posterior parietal korteks, ve hipokampüste aktivasyon oluyor. Lieberman sezgisel yaklaşımın yavaş değişim gösteren ve dış uyaranlara dayanıklı olduğunu göstermiştir.

NASA'nın yaşadığı Columbia ve Challenger felaketlerinin ardından mühendislerle konuşulduğunda, aslında bir kısmının gerekli güvenlik önlemlerinin yeterince uygulandığı ile ilgili olarak bir takım kuşkulara sahip oldukları ancak kurumun bilimsel yaklaşımı sebebiyle bu sezgilerini ifade etmedikleri ortaya çıkmıştır. NASA'dan Dr. Vaughan "Hava trafik kontrolörlerinin normal olmayan durumları tanıma ve düzeltebilme becerisinin deneyimleri sonucu öğrendiklerinin değerlendirmesine ve sezgilerine bağlıdır. Kontrolörlerin sahip oldukları bilgi onlara pilotların olası hatalarını tahmin etmek ve engellemek için bir nevi altıncı his kazandırmaktadır" demektedir.

Patton (2003) "Duygu odaklı liderin sezgisi ile uzmanın sezgisinin farklı olduğunu bilmenin önemini" vurgular. Uzmanların öğrenme ve tecrübenin sonucunda oluşan ve kolay uyum sağlayan sezgileri varken, diğeri daha ilkel güdülerden kaynaklanır ve duygular tarafından daraltılmış bir dikkat aralığına dayanmaktadır.

Patton hızlı hareket edebilmek için gerekli, etkili bir yönetim tarzı geliştirmek için gerekli sezgisel karar verme işleminin en büyük avantajının, öğrenilebilir olması olduğunu söylüyor. Sezgiyi ve durum analizini geliştirecek alışkanlıklar kazanılabileceğinin üzerinde duruyor. Bilinçli düşüncenin etkisinin az olduğu, anlık karar verme durumları için düzenli olarak alıştırma yapmanın önemli olduğu ifade ediliyor.

Hogarth göre sezgi geliştirilebilir ve eğitilebilir. Bunun gerçekleşmesinde kurum kültürünün önemli olduğunu ve öğrenme ortamının bunu destekleyici veya köstekleyici olabileceğini belirtiyor. Destekleyici olan ortamı geribildirim alınabildiği ve yapılan görevin ne çok basit, ne de çok karmaşık olduğu ortamlar olarak tanımlarken, köstekleyici ortamları ise geribildirim olmadığı veya olmadığı, işlerin çok basit veya çok karmaşık olduğu ortamlar olarak tanımlıyor. Hogarth'a göre profesyonel bir tenis oyuncusunun ortamı, yapılan antrenmanın zorluğu, kişiye göre belirlendiğinden, doğru geri bildirim verildiğinde "destekleyici" bir ortam haline geliyor. Mesela bir hastanenin acili ise "köstekleyici" olarak tanımlanabiliyor. Hastane acil servisinde çalışanlar genellikle yaptıkları müdahalenin sonucunu, ilk müdahalenin ardından hasta uzmanlara teslim edildiği için göremiyorlar. Onun için de ilk müdahaleyi yapanın deneyiminden öğrenme olasılığı düşük oluyor. Alınan kararın sonucunun bilinmesi ve deneyimlenmesi sonrasında verilecek kararları etkiliyor. Doğru sezgilerin geliştirilmesi için sonuçların gözlemlenebilmesi önem kazanıyor.

Deneyimlerin yorumlanması, dört tarafımızı saran uyarlardan dikkatimizi çekenler, hangi bilginin tercih edildiği veya nasıl bir tepki verdirdiği kişiliğimizle de ilgili. Hogan kişilik ölçümüne dayalı SafeSystem değerlendirme araçlarından elde edilen "Güvenlik Raporu" kişilerin güvenlik eğilimleri ile ilgili kişilik özelliklerini vermektedir. Özellikle tehlikeyi sezmede, kişinin kurallara uymaya istekli oluşu, baskı altında soğukkanlı kalabilmesi, olumsuz duygularını yönetebilmesi, dikkatini kolayca kaybetmeden yaptığı şeye odaklayabilmesi, harekete geçmeden değerlendirebilmesi ve geri bildirim açık olması kişinin güvenlik konularında sezgi ve analizi beraber kullanmada daha başarılı olacağını göstermektedir.

Sonuç olarak itfaiye şefi Andy Kirk'ün bilinçli olmasa da tehlike işaretlerini gördüğünü ve beyninin daha önce sahip olduğu tüm yangın deneyimi ile bunu kıyasladığı anlaşılıyor.

Sonradan durum müfettişler tarafından incelendiğinde Kirk'n çıkan dumanın portakal rengi olduğunu, kapılar açıldığında havanın, dışarı çıkmak yerine içeri girdiğini ve oksijenle yanan yangınlarda olması gereken ıtırtının olmadığını, sessizliğin hakim olduğunu fark edip, değerlendirdiği ve bu bilinçsiz olarak gerçekleştiği için tehlikeyi sezdiğini ortaya koyuyor. İster roket fırlatmada olsun, ister çocuğunuzun size yalan söyleyip söylemediğini anlamada sezgilerin rolünü yadsımamak gerekiyor.

Meral Alguadiř; Baltař Grubu, Eđitim Program Yöneticisi

Kaynak:

http://www.kaynakdergisi.net/admin/manage.asp?s=makale_duz&sayi=46&id=546